

This is a self-archived version of the original publication.

The self-archived version is a final draft of the original publication.

To cite this, use the original publication:

Rosenlöf, A-M. 2023. Kulttuurihyvinvoinnin historia on taiteen ja parantamisen historiaa, joka ulottuu taiteen syntyvaiheisiin. Talk-verkkolehti, HYVE / Health and Well-being 14.3.2023.

Link to the original publication: <https://talk.turkuamk.fi/hyve/kulttuurihyvinvoinnin-historia-on-taiteen-ja-parantamisen-historiaa-joka-ulottuu-taiteen-syntyvaiheisiin/>

All material supplied via Turku UAS self-archived publications collection in Theseus repository is protected by copyright laws. Use of all or part of any of the repository collections is permitted only for personal non-commercial, research or educational purposes in digital and print form. You must obtain permission for any other use.

Kulttuurihyvinvoinnin historia on taiteen ja parantamisen historiaa, joka ulottuu taiteen syntyvaiheisiin

14.03.2023

Kirjoittajat

Anna-Mari Rosenlöf erityisasiantuntija, Taikusydän – kulttuurihyvinvoinnin valtakunnallinen yhteyspiste, Turun ammattikorkeakoulun Taideakatemia

Milloin taiteesta alettiin puhua osana terveydenhoitoa? Mihin ulottuvat taiteen ja terveyden yhteiset juuret? Millainen historia kulttuurihyvinvoinnilla ilmiönä ja alana on? Tässä artikkelissa luodaan katsaus taiteen ja terveyden yhteyksien historiaan.

Taiteen ja terveyden yhteyksien juuret ulottuvat taiteen syntymiseen sekä ihmiskunnan varhaisiin vaiheisiin. Kyse on kautta aikojen ollut kansanvälisestä, laajasta ja kehittyvästä ilmiöstä, joka on ilmennyt eri tavoin eri kulttuureissa. Suomessa kiinnostus taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin alkoi kasvaa voimakkaasti 2010-luvulla. Aihepiiriä luonnehtiva kulttuurihyvinvoinnin käsite kehitettiin vuosina 2012–13 Turussa, ja se on vakiintunut taiteen, kulttuurin ja hyvinvoinnin yhteyksiä kuvaavaksi yleissanaksi laajemmin 2020-luvun alussa.

Kulttuurihyvinvoinnilla tarkoitetaan ihmisen yksilöllistä tai yhteisöllisesti jaettua kokemusta siitä, että kulttuuri, taiteet ja luova toiminta lisäävät hyvinvointia tai ovat yhteydessä siihen.

Kulttuurihyvinvointiala puolestaan tarkoittaa toiminnan, kehittämisen, koulutuksen ja tutkimuksen yhdessä muodostamaa työelämän alaa. Siinä kehitetään ja sovelletaan eri taiteenalojen sekä sosiaali-, terveys-, kasvatus-, ja hyvinvointialojen yhteistyöstä syntyviä, hyvinvointia ja terveyttä edistäviä sisältöjä ja menetelmiä sekä näihin liittyvää tietoa. (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf 2019, 20–22.)

Kansainvälisesti kulttuurihyvinvointia lähellä olevia käsitteitä ovat esimerkiksi termit ”arts in health”, ”creative wellbeing” sekä ”arts, health and wellbeing”. Huolimatta historiallisista juurista ja maailmanlaajuisesta toiminnasta vakiintunutta määritelmää ei ole olemassa esimerkiksi käsitteelle tai alalle ”arts in health”, josta tässä artikkelissa käytän enimmäkseen suomenkielistä nimitystä kulttuurihyvinvointi. Yksi kehittyvän alan ominaispiirteistä onkin sen monimuotoisuus sekä tutkijoiden, kouluttajien ja ammattilaisten pyrkimys määritellä uudelleen ja kyseenalaistaa käsityksiä alalla käytettävistä käsitteistä.

Tutkija Daisy Fancourt on pyrkinyt hahmottamaan kulttuurihyvinvointialaa teoksessaan *Arts in Health: Designing and Researching Interventions (2017)* jakamalla alan seitsemään

kategoriaan. Kulttuurihyvinvointialaan (arts in health) kuuluvat Fancourtin (2017, 73) mukaan:

- 1) taideteokset ja taide-esitykset terveydenhuollon ympäristöissä
- 2) osallistavat taideohjelmat, jotka on suunnattu ja kehitetty tietyille potilasryhmille vastaamaan tiettyyn sairauteen tai hyvinvoinnin haasteeseen
- 3) taiteen kokeminen ja tekeminen osana arkielämää
- 4) taiteet osana psykoterapiaa
- 5) taiteet osana terveysteknologiaa
- 6) hoitohenkilökunnan kouluttaminen taidelähtöisin menetelmin
- 7) taiteet terveyden edistämistyössä ja terveystieteissä.

Suomessa taiteen ja terveyden yhteyksien pitkä historia on jäänyt pitkälti käsittekeskustelun ja alan kehittämiseen liittyvän tiedonmuodostamisen varjoon. Ilmiön pitkän historian ymmärtäminen voi kuitenkin auttaa meitä hahmottamaan taiteen paikkaa ja mahdollisuuksia osana nykyaikaista terveydenhoitoa ja hyvinvoinnin edistämistä, onhan erilaisilla taiteen muodoilla ollut jo ihmisen alkuperästä lähtien tärkeä merkitys ihmislajin menestymisen kannalta.

Taide voi vahvistaa sosiaalisia sidoksia, siirtää perinteitä ja tarjota mahdollisuuksia yhdessä ihmettelyyn ja uuden oppimiseen.

Tämä kaikki voi auttaa meitä ymmärtämään toisiamme jopa ilman yhteistä kieltä tai kulttuurista taustaa. Taiteen ja terveyden yhteyksien historian ymmärtäminen sekä kulttuurihyvinvointialan kehityksen tunteminen auttaa meitä jäsentämään taiteen, kulttuurin ja luovuuden merkityksiä hyvinvoinnille nykyisessä hyvinvointiyhteiskunnassamme.

Taide ja parantaminen liittyvät yhteen shamanistisissa rituaaleissa

Taiteen eri muotoja on käytetty kautta historian eri kulttuureissa terveyden vahvistamiseen ja sairauksien parantamiseen (Wikoff 2021, 2). Taiteen synnystä ja historiasta kertominen aloitetaan yleensä myöhäispaleoliittiselta kaudelta 40 000–10 000 vuotta sitten, vaikka taiteen käsite itsessään onkin myöhempää perua. Kauden tunnetuimpia esimerkkejä ovat Altamiran, Lascaux'n ja Chauvet'n luolamaalaukset sekä veistokset, kuten Venus-hahmot, joiden molempien on tulkittu liittyvän hedelmällisyyttä ja terveyttä edistäviin shamanistisiin rituaaleihin. (Fancourt 2017, 3–4.)

Valaistuja luolamaalauksia Lascaux'n luolassa Ranskassa. Kuva: Adobe Stock.

Ihmisen keho on varhaisin tunnettu soitin. Ihmisen ääntä käytettiin laulamiseen, jota säestettiin rytmien ylläpitämiseksi käsien taputtamisella ja jalkojen polkemisella. Laulaminen kehittyi samanaikaisesti puheen kanssa. Ääni oli shamaanin tärkein instrumentti ja työkalu, jota hän käytti rituaaleissa ja parantamisessa. (Thyrén & Bojner Horwitz 2022, 171.) Äänellä instrumenttina oli tärkeitä parantavia ja rituaalisia käytäntöjä myös muun muassa Amerikan alkuperäiskansojen kulttuureissa (Belfiore 2016, 13). Tutkijat arvelevat, että rituaaleissa on saattanut olla mukana myös tanssia, ja niissä on saatettu käyttää eläinpäisiä pukuja yhdistettyinä teatterillisiin elementteihin (Fancourt 2017,5).

Myöhäispaleoliittiselta kaudelta on säilynyt luusta tehtyjä huiluja sekä jäänteitä eläinten nahasta tehdyistä rummuista (Fancourt 2017, 5). Varhaisten soittimien materiaaleina olivat lisäksi puu ja eläinten suolet. Soittimien kuvia on löydetty luoliin tehdyistä maalauksista (Thyrén & Bojner Horwitz 2022, 172). Tutkimuksissa on selvinnyt, että ihmiset hyödynsivät luolien akustiikkaa ja äänen värähtelyä sijoittaakseen luolamaalaukset luoliin siten, että musiikki kuulostaisi mahdollisimman hyvältä (Thyrén & Bojner Horwitz 2022, 171). Säilyneet soittimien jäänteet, luolamaalaukset ja veistokset viittaavat siihen, että taiteen eri muodoilla on ollut tärkeä osa shamanistisissa rituaaleissa. Eri taidemuotoja käytettiin rituaaleissa todennäköisesti sekä yhdessä että erikseen. Rituaalit liittyivät parantamiseen, syntymään, kuolemaan ja kuolleiden maailmaan yhteyden saamiseen. (Fancourt 2017,5)

Taiteet kietoutuvat osaksi lääketieteellisten traditioiden historiaa

Taiteen ja terveyden yhteydet ulottuvat ajassa vielä luolamaalauksia pidemmälle. Ihmisen kehitykselle on ollut eduksi osallistua jollakin tavalla yksilölle tai yhteisölle hyödyllisiin rituaaleihin. Jotkut tutkijat ovat esittäneet, että shamanistiset rauhoittavat ja toistuvat rituaalit auttoivat vähentämään ihmisten ahdistuneisuutta, tukemaan tunteiden säätelyä ja kontrolloimaan stressaavia tilanteita kuten kuoleman kohtaamista. Joidenkin teorioiden mukaan rituaalit tehostivat ryhmäsiteitä, ja laulaminen sekä tanssiminen auttoivat luomaan ihmisten välille tiiviimpiä sosiaalisia suhteita. Yhteisöissä eläminen ja toimeen tuleminen oli välttämätöntä sekä ihmisyksilöiden että yhteisöjen selviytymisen kannalta. (Thyrén & Bojner Horwitz 2022, 173, 175; Fancourt 2017, 5–6.)

Olemassa olevat todisteet taiteen syntyvaiheista osoittavat kiehtovalla tavalla taiteen, terveyden ja parantamisen kietoutuvan yhteen varhaisissa kulttuureissa. Näyttää siltä, että taiteen syntymisessä oli kyse myös taiteen ja terveyden yhteyksien syntymisestä. Lisäksi muinaisen maailman varhaisissa kirjallisissa lähteissä taiteista kirjoitettiin tärkeimpien lääketieteellisten traditioiden yhteydessä. (Fancourt 2017, 6–7.) Esimerkiksi vanhimmissa tunnetuissa, egyptiläistä lääketiedettä koskevissa kirjallisissa lähteissä kuvataan faaraoiden asemaa alaistensa terveyden ylläpitämisessä sekä pappien roolia parantavien käytäntöjen ja seremonioiden toteuttajina. Nämä käytännöt muodostuivat eräänlaisesta parantamisen teatterista ja muodollisista seremonioista, joissa potilaat esittivät terveyteen liittyviä ongelmiaan pappien ratkaistavaksi. Seremonioihin liittyi äänen, ilmeiden, amulettien ja valepukujen käyttöä sekä temppeleiden akustiikan hyödyntämistä. Vastaavanlaisia mainintoja teatterillisista parantamiskäytännöistä on löydettävissä Intiasta peräisin olevasta Ayurvedalääketieteestä. (Fancourt 2017, 7; Wikoff 2021, 3.)

Katharsiksen käsitteen synty merkitsi käännekohtaa taiteiden ja terveyden historiassa

Historiallisesti ratkaiseva hetki länsimaisten esittävien taiteiden terapeuttisten mahdollisuuksien kehittämisessä voidaan sijoittaa antiikin Kreikkaan ja kreikkalaisen teatterin sekä katharsiksen käsitteen syntymiseen. Antiikin Kreikan runoilijoiden ja filosofien, etenkin Aristoteleen, käsitys katharsiksesta on vaikuttanut merkittävästi siihen, kuinka länsimaissa käsitetään edelleen taiteellisen ilmaisun, tunteiden ja psykologisen hyvinvoinnin yhteys. (Belfiore 2016, 14; Fancourt 2017, 7.)

Antiikin Kreikassa teatterissa käymisen koettiin olevan puhdistava kokemus. Kuva: Adobe Stock.

Katharsis voidaan määritellä emotionaalisen puhdistautumisen ja vapautumisen prosessiksi (Belfiore 2016, 14). Antiikin Kreikan teatterissa yleisö eläytyi näytelmään ja koki laajan kirjon tunteita, mitä pidettiin puhdistavana kokemuksena. Aristoteleen mukaan teatteri puhdisti sielun sairaalloisista ja alhaisista ajatuksista ja tunteista, kun katsoja todisti vastaavanlaisten tunteiden ja ajatusten esittämistä näyttämöllä. (Fancourt 2017, 8.)

Tieteen termipankki määrittelee katharsiksen ”taidekokemuksen yhteydessä tapahtuvaksi puhdistautumiseksi ja jalostumiseksi sekä vapautumiseksi ahdistuksesta ja jännityksestä” (Tieteen termipankki 2022). Teatteriesitys tarjoaa katsojan tukahdutetuille ja patoutuneille tunteille purkautumistien. Todistaessaan emotionaalisesti intensiivistä, dramaattista näyttämökohtausta katsojat voivat kohdata ja prosessoida itse samoja haastavia tunteita, mikä saa aikaan helpotuksen kokemuksen. (Belfiore 2016, 15.)

Runous, tanssi ja musiikki tukivat parantumista

Antiikin Kreikassa myös runous liitettiin parantamiseen. Runoudella tarkoitettiin yleisön edessä yksin tai ryhmässä toteutettua esitystä soittimen, usein lyran, säestyksellä. Apolloa pidettiin sekä runouden että parantamisen jumalana. Esimerkiksi Homeroksen runot voidaan nähdä osoituksena sanojen parantavasta voimasta. Sekä *Ilias* että *Odyssia* sisältävät viittauksia tarinankerronnan hyödyntämiseen taistelussa saatujen haavojen

parantamiseksi. *Ilias*-eepoksessa Patroklos yritti keventää sotilaan sydäntä tarinoilla sivellessään rauhoittavaa lääkettä sotilaan haavaan. (Belfiore 2016, 14.)

Jo antiikin aikana tanssia ja musiikkia käytettiin terveyden tukemiseksi. Myöhemmissä kirjoituksissa on esitetty, että muun muassa Pythagoras (500 eaa.) opetti musiikin terveyshyödyistä. Pythagoraan koulukunta käytti lääketiedettä ruumiin ja musiikkia sielun puhdistamiseen. Myös filosofi Boethiuksen kreikkalaisia ja roomalaisia teorioita ja kertomuksia kokoavassa, 500-luvulla ilmestyneessä teoksessa *De institutione musica* viitattiin musiikin parantaviin vaikutuksiin. Teoksessa esitettiin, että musiikin eri moodeilla eli säveltasorakenteilla oli erityisiä mieleen vaikuttavia ominaisuuksia, ja pohdittiin, voisiko musiikki vaikuttaa mielen kautta terveydentilassa tapahtuviin muutoksiin. (Fancourt 2017, 8–9.)

Sen lisäksi, että taiteen ja terveyden yhteyksiin viitataan lukuisia kertoja antiikin ajan jumaltarustoissa ja kirjallisuudessa, myös *Raamatusta* löytyy esimerkkejä taiteen ja parantamisen yhteyksistä. Esimerkiksi 1. Samuelin kirjan 16. luvussa jakeessa 23 sanotaan: ”Aina kun Jumalan lähettämä paha henki yllätti Saulin, Daavid tarttui harppuunsa ja soitti. Silloin Saulin ahdistus helpotti, hänen tuli parempi olla ja paha henki jätti hänet rauhaan.” (Fancourt 2017,9; Raamattu 1992.)

Myös Kiinassa taiteita käytettiin parantamaan sekä mielen että kehon sairauksia. Taiteet aktivoivat ja liikuttivat energiaa (Qi) poistamalla esteitä ja lisäämällä sisäistä elämänvoimaa. Varhaisin säilynyt dokumentti musiikin terapeuttisesta käytöstä Kiinassa on vuodelta 111 jaa. Musiikkia käytettiin usein yhdessä laulamisen ja liikkeen kanssa stimuloimaan verenkiertoa ja immuniteettia, helpottamaan kipua ja vapauttamaan tunteita. (Wikoff 2021, 3–4.)

On huomattava, että antiikin aikana suurin osa taiteen ja terveyden yhteyksien kuvauksista sekä teoreettisista keskusteluista oli peräisin filosofeilta, ei lääkäreiltä. Tämä kuitenkin alkoi muuttua tultaessa keskiajalle. (Fancourt 2017, 9.)

Keskiajalla antiikin perinteet yhdistyivät hengelliseen ja maalliseen lääketieteessä

Keskiajalla luostareissa alkoi kehittyä lääketieteellistä tutkimusta ja käytäntöjä. Luostarilääketiede painotti sekä ihmisten fyysistä että henkistä parantamista. Esimerkiksi saksalainen luostarin abbedissa, mystikko, säveltäjä, runoilija, teologi, kirjailija ja parantaja Hildegard von Bingeniläinen (1098–1179) sijoitti kirjoituksissaan musiikin lääketieteen alle sisällyttämällä sen osaksi yksilön hengellistä terveyttä. Luostarit olivat taiteen hankkijoita, ja niissä tehtiin taidetta. (Fancourt 2017, 10.)

Keskiajalla perustettiin myös lukuisia sairaaloita runsaasti koristeltuine kappeleineen. Musiikki oli tärkeä osa kappeleissa harjoitettuja uskonnollisia toimituksia, ja musiikkia esitettiin myös sairaaloissa. (Fancourt 2017,11.) Joissakin sairaaloissa, kuten vuonna 1288 perustetussa Santa Maria Nuovan sairaala Firenzessä oli runsaasti taideteoksia. Englannissa

kuninkaat Henrik VII ja Henrik VIII tilasivat 1500-luvulla aikansa parhailta arkkitehdeiltä, taiteilijoilta ja käsityöläisiltä Lontoon Savoyn sairaalan suunnittelun ja koristelun. (Wikoff 2021, 5.)

Taiteet löysivät paikkansa sekä eurooppalaisesta kansan- ja luostarihoitoperinteistä että islamilaisesta lääkärin johtamasta kehitystyöstä. Eri traditiot ja niistä kertovat kirjoitukset levisivät Euroopassa ja vaikuttivat toisiinsa aina valistuksen aikaan saakka. (Fancourt 2017, 12–13.) Muun muassa antiikin Kreikan perintö vaikutti musiikin käyttöön lääketieteellisenä terapiana Lähi-Idässä. Musiikkia käytettiin parantamiseen ensimmäisissä sairaaloissa, kuten vuonna 1284 valmistuneessa al-Mansurin sairaalassa Kairossa. Sairaalassa myös työskenteli muusikkoja, jotka saivat korvauksen työstään. (Wikoff 2021, 4; Sidik et al 2021, 4–5,9.)

Vuonna 1025 ilmestyi viisiosainen lääketieteen tietosanakirja *The Canon of Medicine*, jossa persialainen filosofi Avicenna kokosi yhteen lääketieteen kehitysaskleet edellisen 500 vuoden ajalta. Vaikutusvaltainen teos pysyi lääketieteellisenä oppikirjana aina 1700-luvulle asti. Teos sisältää 150 mainintaa taiteista: 74 viittausta tanssiin, 56 viittausta musiikkiin, kymmenen viittausta runouteen, viisi maalauksiin, kolme käsityötaiteeseen, kaksi veistoksiin sekä yhden niin näyttämötaiteeseen kuin kirjallisuuteen. (Fancourt 2017, 11–12.)

Keskiajalla oli nähtävissä muutos lääketieteen tasapainoilussa maallisen ja hengellisen toiminnan harjoittamisen välillä. Ihmisten käsitykset siitä, mitä luonnollisella ja yliluonnollisella sekä ruumiilla ja hengellä tarkoitettiin parantamisen käytännöissä, alkoivat muuttua. Nämä muutokset antoivat leimansa valistuksen aikakauden kehitykselle. (Fancourt 2017, 13.)

Myyttisistä tarinoista kohti valistuksen ajan tieteellistä lähestymistapaa

1600-luvun lopulla siirryttiin kohti valistuksen aikaa. Lääkärit sekä filosofit alkoivat irrottautua aiemmista traditioihin ja uskomuksiin perustuvista tavoista käsitteellistää taidetta osana terveydenhoitoa. Aluksi sellaisten lääketieteellisten tutkielmien määrä, jotka sisälsivät viittauksia taiteisiin, jopa lisääntyi. Kirjoitusten sävy ja tapa, jolla aiempiin teorioihin viitattiin, kuitenkin muuttui. (Fancourt 2017, 13–14.)

Richard Brocklesbyn *Reflections on the power of musick* vuodelta 1749 oli esimerkki tästä muuttuneesta sävystä. Brocklesby oli lääkäri ja brittiläisen armeijan yleiskirurgi, joka oli innostunut musiikin terapeuttisista mahdollisuuksista sairauksien hoidossa. Hän halusi esitellä teoksessaan musiikin laajaa terapeuttista käyttöä Amerikassa, Aasiassa, Afrikassa ja Euroopassa. Hän suhtautui kuitenkin aiempiin teorioihin kriittisesti ja halusi musiikin vaikutuksia tutkittavan tieteellisesti. (Fancourt 2017, 14.)

Myös taiteilijat, muusikot ja historioitsijat halusivat irrottautua aiemmista myyttisistä tarinoista liittyen musiikin ja muiden taiteiden parantavaan voimaan. Aiempaa tieteellisempi ja rationaalisempi lähestymistapa taiteiden ja terveyden suhteisiin rohkaisi useita lääkäreitä osallistumaan vakavasti otettavien hoitokeinojen määrittelyyn. (Fancourt 2017, 14.)

Tieteellisen ajattelutavan yleistyminen ei kuitenkaan hävittänyt taiteen ja terveyden suhteisiin liitettyjä uskomuksia ja virheellisiäkin käsityksiä siitä, miten esimerkiksi musiikki ja ääni vaikuttavat hyvinvointiin. Muun muassa vuosisatoja vanha teoria siitä, että nesteellä täytettyjen lasien hieromisella aikaansaadulla äänellä oli parantavia vaikutuksia, sai uutta nostetta, kun yhdysvaltalainen Benjamin Franklin (1706–90) kehitti äänen tuottamiseksi erityisen laitteen, Glass Armonican (katso halutessasi [video Glass Armonican toiminnasta](#), kesto 2:17). Franklin väitti parantaneensa ihmisiä laitteen äänellä. Myös Mozart sävelsi kappaleen Glass Armonicalle. (Fancourt 2017, 14.)

Valistuksen aikana nykyaikainen lääketiede alkoi kehittyä. Ihmisen anatomian ja elimistön kemiallisten reaktioiden aiempaa parempi tuntemus, tautien kehittymisen ymmärtäminen sekä mikroskooppien ja laboratoriolääketieteen kehittyminen vaikuttivat siihen, että lääketieteessä kiinnostus alkoi siirtyä holistisesta sairauksien ymmärtämisestä ihmisen anatomian ymmärtämiseen. Biolääketieteellinen toiminta alkoi ohittaa muut hoidon osa-alueet. Yleistä vallitsevaa ajattelutapaa edustavissa lääketieteellisissä dokumenteissa kasvava tieteellinen ymmärrys ja potilaiden hoitovaihtoehtojen määrän lisääntyminen alkoivat haastaa taiteiden käyttöä terveydenhoidossa. Taiteen harjoittaminen osana terveydenhoitoa ei kuitenkaan loppunut. 1800-luvulle tultaessa muun muassa psykiatrian kehittyminen tarjosi uusia mahdollisuuksia taiteen käytölle terveydenhoidossa. (Fancourt 2017, 15.)

Taiteilijat tulevat sairaaloihin

Vuonna 1891 perustettiin Lontoossa Pyhän Cecilian kilta, jonka tarkoitus oli auttaa lääkäreitä hankkimaan koulutettujen muusikoiden palveluita. Killan kolmesta vokalistista, kahdesta viulistista ja harpunoittajasta koostunut kuoro esiintyi lontoolaisissa sairaaloissa. Ryhmän esittämän musiikin raportoitiin *British Medical Journalissa* vuonna 1891 ilmestyneen artikkelin mukaan rauhoittaneen potilaita sekä lievittäneen tai poistaneen kivun tuntemuksia. Killan jäsenet saivat mainetta lääketieteellisissä piireissä. He esittivät alan lehdissä *Lancetissa* ja *British Medical Journalissa* ajatuksiaan siitä, kuinka rauhoittavaa musiikkia voitaisiin tarjota potilaiden toivomuksesta soittorasioiden avulla. Killan jäsenet esittivät myös tutkimusideoita liittyen esimerkiksi musiikin ja kivun tutkimukseen. (Fancourt 2017, 15; Harford 1891, 714.)

Musiikkia hyödynnettiin sairaaloissa edelleen 1800-luvulla potilaiden hoidossa. Kuva: Adobe Stock.

1700–1800-luvuilla perustettiin ensimmäisiä mielisairaloita, ja 1800-luvulla taiteita alettiin käyttää potilaiden hoidossa. Saksalaisessa, vuonna 1842 avatussa Illenaun mielisairalassa toimi oma kuoro sekä marssi- ja kamariorkesterit. Sairaalassa järjestettiin 140 konserttia vuodessa, ja siellä oli kokoaikainen musiikinohjaaja, joka työskenteli läheisesti lääkäreiden kanssa. Sairaalaan mahtui noin 400 potilasta kerrallaan. Illenaussa uskottiin, että vain tietynlainen musiikki oli sopivaa potilaille, ja kaikkien esitysten tuli saada lääketieteellinen hyväksyntä. Esitykset eivät esimerkiksi saaneet olla liian vaativia esteettisesti. (Fancourt 2017 15–16; Bethlem, Museum of the Mind 2023; Cove 2023.)

Illenaun sairaala julkaisi virsikirjaa, joka sisälsi erityisesti mielisairalakäyttöön sävellettyjä virsiä. Siitä tulikin saksalaisten mielisairaloiden perusvirsikirja. Illeanussa voimistelutunteja säestettiin kitaramusiikilla, ja tuntien ohjelmaan kuului tanssia. Myös muissa mielisairaloissa ja sairaaloissa taiteita käytettiin aktiivisesti hoidon tukena ja potilaita rohkaistiin esimerkiksi piirtämään. Taiteen ei kuitenkaan aina katsottu vaikuttavan myönteisesti terveyteen. Joissakin piireissä hulluuden katsottiin jopa johtuvan liiallisesta mielikuvituksesta nauttimisesta, jota taide pahensi. (Fancourt 2017, 16–17.) Tästä huolimatta 1700- ja 1800-luku merkitsivät aiempaa tieteellisemmän ja rationaalisemman lähestymistavan yleistymistä taiteiden käytölle terveydenhoidossa. Ennen kaikkea taiteista tuli keskeinen osa uutta psykiatrian alaa, mikä tasoitti tietä uusien kulttuurihyvinvoinnin käytäntöjen syntymiselle 1900-luvulla. (Fancourt 2017, 17.)

Taide sairaaloissa: tuhlausta ja turhuutta vai paranemista tukevaa toimintaa?

1900-luvun alussa näkemykset taiteiden käytöstä terveydenhoidossa alkoivat jakautua. Ensimmäisen maailmansodan kauhut johtivat kehittymässä olevan, taiteen ja terveyden yhteyksiä hyödyntävän alan eriytymiseen kahteen koulukuntaan. Vaikka sairaaloiden taidekokoelmat juonsivat juurensa jo keskiajalle, näki osa ihmisistä taiteen sairaaloissa julkisten varojen tuhlauksena. Kasvava tietoisuus infektioitaudeista ja keskittyminen puhtauteen ja hygieniaan kannustivat suunnittelemaan valkoisia, yksinkertaisia sairaaloita, joista lika olisi helpommin havaittavissa. (Fancourt 2017, 17; Wikoff 2021, 10.)

Samaan aikaan arkkitehtuurissa siirryttiin rationalismiin ja funktionalismiin, joissa rakennuksen käyttötarkoitus korostui ja koristelua alettiin pitää turhana. Tällä oli vaikutusta myös sairaalasuunnitteluun ja -rakentamiseen. Toisaalta taide tarjosi pakotien sodan runtelemasta todellisuudesta, ja yksinkertaisten, funktionaalisten sairaaloiden rinnalle nousi koristeltuja sairaaloita. Muun muassa Norjassa, Alankomaissa, Ranskassa, Italiassa, Kanadassa ja Yhdysvalloissa esitettiin ”prosenttilakeja”, joissa tietty prosenttiosuus uusien tärkeiden julkisten rakennusten rakennuskustannuksista, sairaalat mukaan lukien, oli käytettävä taiteeseen. (Fancourt 2017, 17–18.)

Visuaalisten taiteiden ohella esittävien taiteiden käyttöä elvytettiin terveydenhoidossa muun muassa tuomalla sairaaloihin elävää musiikkia sodissa haavoittuneiden virkistykseksi (Fancourt 2017, 18). Yhdysvalloissa musiikkia, kuvataidetta, lukemista ja kirjoittamista käytettiin sotilaiden ja rintamalla haavoittuneiden traumojen hoitamisessa ja parantamisen tukena. Kirjallisuustoimintaa ohjasivat hoitajat, lääkärit ja vapaaehtoiset kirjastonhoitajat. (Wikoff 2021, 5–6.)

Taiteiden käyttö terveydenhoidossa alkaa eriytyä omaksi alakseen

Kulttuurihyvinvoinnin juuret alana tai pikemminkin yhteiskunnallisena liikkeenä ulottuvat kansainvälisesti katsottuna 1950–1960-luvuille, jolloin lääketieteen kapeaa, sairauksiin keskittyvää lähestymistapaa terveyden ja sairauksien ymmärtämiseksi alettiin hiljalleen kyseenalaistaa. Kansanterveystieteilijät alkoivat suunnata huomiota sosiaalisiin sekä elinympäristöihin liittyviin tekijöihin ja väestön tuloeroihin hyvinvointiin ja sairastuvuuteen vaikuttavina tekijöinä (Fancourt 2017, 25, 90–91; Daykin 2020, 2–3.)

Samoihin aikoihin, 1900-luvun puolivälistä lähtien, myös taideterapiat alkoivat järjestäytyä ja kehittyä laajemmin omiksi erityisaloikseen. Vuonna 1942 brittiläinen kuvataiteilija Adrian Hill käytti ensimmäisen kerran termiä taideterapia (Wikoff 2021, 14.) Tanssiliiketerapiaa oli alettu hyödyntää parantumisen tukena jo 1930-luvulta lähtien. Musiikkiterapian systemaattinen arviointi, käyttö ja koulutus alkoivat 1940-luvulla, ja vuonna 1950 Yhdysvalloissa perustettiin *The National Association for Music Therapy*. (Wikoff 2021, 14–15.) Suomessa

musiikin käyttö terapiamuotona yleistyi psykiatrisissa sairaaloissa 1970-luvulta lähtien (Tynys 2016, 63).

1960-luvulla syntyi myös yhteisötaide, joka kyseenalaisti taiteen roolia yhteiskunnassa nähden etenkin ns. korkeakulttuurin etäisenä ja tavallisten ihmisten ongelmista irrallaan olevana (Daykin 2020, 3). Yhteisötaide-termiä (engl. community arts) alettiin käyttää Isossa-Britanniassa 1970-luvulla, jolloin siihen liittyi yhteiskunnallista muutosta ajaneita ja poliittisia pyrkimyksiä. Yhteisötaideprojekteissa taiteilijat tekivät taidetta ei-taiteilijoista koostuvien ryhmien kanssa erilaisissa ympäristöissä, usein perinteisesti taiteelle rajattujen tilojen ja näyttelypaikkojen ulkopuolella. Taidetta tehtiin ryhmän tai yhteisön kanssa, heidän ehdoillaan ja heitä varten usein siten, että taiteeseen muodostui jonkinlainen jaettu tekijyys. Yhteisötaiteen keskeisenä periaatteena oli ja on edelleen se, että jokainen osaa ja voi tehdä taidetta. Lisäksi yhteisötaiteeseen voi liittyä esimerkiksi yhteiskunnallisia tai taiteen tekemistä uudistavia tavoitteita. Yhtä vakiintunutta tai ”oikeaa” määritelmää yhteisötaiteelle ei ole. Suomessa yhteisötaide tuli tunnetuksi 1990-luvulla. (Jussilainen 2019, Taikusydän 2022.)

Vuonna 1974 Englannissa, Manchesterissa perustettiin Hospital Arts -ohjelma, joka loi perustaa sairaaloissa ja erilaisissa yhteisöissä kuten kouluissa, päiväkodeissa, yhteisökeskuksissa ja hoivakodeissa taiteilijoiden toteuttamille taideohjelmille. Hospital Arts -ohjelma vaikutti merkittävästi kulttuurihyvinvointialan kehitykseen Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa. (Wikoff 2021, 9.)

Hospital Arts -ohjelmalla oli neljä ensisijaista tavoitetta (Wikoff 2021, 9):

1. taidekokemusten tarjoaminen haavoittuvassa asemassa oleville ihmisille (mm. ikääntyneet, sairaat)
2. ammattitaiteilijoilta hankitun ja tilatun taiteen käyttö sairaalaympäristössä
3. koulutettujen ammattitaiteilijoiden ja taideyhteisöjen työskentely sairaalahoidossa olevien väestöryhmien kanssa
4. taiteilijoiden työllistyminen sairaaloihin tai terveystaloihin.

Taideterapioiden ja yhteisötaiteen kehittyminen sekä tietoisuuden lisääntyminen terveyteen vaikuttavista sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä loivat maaperää kansainväliselle kulttuurihyvinvointialan kehittymiselle. Taiteilijoiden kasvava kiinnostus sairaalaympäristöissä työskentelyyn ja taiteen tuomiseen sairaaloihin näkyi myös Suomessa.

Kulttuurihyvinvointiala alkaa kehittyä Suomessa

Suomessa kulttuurihyvinvointialan kehityksen voidaan katsoa käynnistyneen aiempaa järjestäytyneemmin vuonna 1992, kun Terveyttä kulttuurista -toiminta syntyi YK:n ja Unescon kulttuurivuosisikymmenen osana aloitettua Arts in Hospital -toimintaa. Toiminnan tavoitteena oli lisätä hoitolaitosten viihtyisyyttä taiteen avulla sekä integroida taide- ja kulttuuritoimintaa osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon hoitotyötä. Terveyttä kulttuurista -verkosto ylläpiti aihepiiristä kiinnostuneiden ja sen parissa työskentelevien eri alan ammattilaisten avulla

julkista ja ammatillista keskustelua toiminnan laajentamiseksi ja kehittämiseksi aina 2010-luvulle saakka, jolloin osittain verkoston pitkän työn ansiosta käynnistyi kansallinen, poikkiallinen Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma (2010–2014). (Isotalo 2017.) Kyseessä oli maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen hallitustasoinen ohjelma, jonka tehtävänä oli edistää taiteen ja kulttuurin hyvinvointia tukevia vaikutuksia (Liikanen 2010).

”Taiku”-toimintaohjelma käynnistikin Suomessa laajan, hallinnonrajat ylittävän yhteistyön, joka on tällä hetkellä aktiivisempaa kuin koskaan aiemmin. Osana yhteistyötä ja toimintaohjelman yhtenä jatkotoimenpiteenä perustettiin vuonna 2015 kulttuurihyvinvoinnin valtakunnallinen [Taikusydän-yhteyspiste](#). Taikusydän muun muassa viestii kulttuurihyvinvointialan ajankohtaisista asioista, kerää ja levittää tietoa alan tutkimuksesta ja hyvistä käytännöistä sekä yhdistää alalla toimivat ammattilaiset ja alan tutkijat. Tämä artikkeli on syntynyt osana Taikusydän-työtä täydentämään alan suomenkielistä tietopohjaa taiteen ja terveyden yhteyksien kiehtovasta historiasta.

Lähteet

Belfiore, E. (2016) The arts and healing: The power of an idea. Teoksessa *Oxford Textbook of Creative Arts, Health, and Wellbeing. International perspectives on practice, policy, and research*. Toim. S. Clift, S. & P. Camic. Oxford: Oxford University Press, s. 11–17.

Bethlem, Museum of the Mind (2023) Illenau Asylum (1842–1940). (Verkkodokumentti). Viitattu 1.12.2022 <https://museumofthemind.org.uk/projects/european-journeys/asylums/achern-illenau-asylum>.

Cove – Collaborative Organization for Virtual Education (2023) Cure and Nursing Home Illenau. Verkkodokumentti. Viitattu 1.12.2022 <https://editions.covecollective.org/place/cure-and-nursing-home-illenau>.

Daykin, N. (2020) *Arts, Health and Well-Being: A Critical Perspective on Research, Policy and Practice*. London: Routledge.

Fancourt, D. (2017) *Arts in Health: Designing and Researching Interventions*. Oxford: Oxford University Press.

Harford F. K. (1891) The St. Cecilia Guild. Teoksessa *British Medical Journal*. Digitaalinen näköispainos, s. 714. Viitattu 1.12.2022 <https://www.bmj.com/content/2/1604/714.2>.

Isotalo, M. (2017) Terveyttä kulttuurista – ideasta toiminnaksi. *Taidetutka*-verkkolehti. Saatavissa: <https://taidetutka.fi/2017/terveytta-kulttuurista/>

Jussilainen, A. (2019) Yhteisötaide – historiaa, määrittelyä ja käytäntöjä. Teoksessa *Yhteisö ja taide. Teemoja ja näkökumia 2000-luvun taiteilijan laajentuneeseen toimintakenttään*. Toim. K. Monni & K. Törmi. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 72/2019. Taideyliopiston

teatterikorkeakoulu. Saatavissa:

<https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/yhteisotaide-historiaa-maarittelya-ja-kaytantoja/>.

Liikanen, H.-L. (2010) [Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014](#). Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Lilja-Viherlampi, L.-M. & Rosenlöf, A.-M. 2019. [Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi](#). Teoksessa *Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä*. Toim. I. Tanskanen. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 256. Turku: Turun AMK, s. 20–39.

Raamattu, vuoden 1992 käännös.

Sidik, R., Kamaruzaman, A. F. & Abdullah, M. J. (2021) Music Therapy in Medicine of Islamic Civilisation. Teoksessa *Music in Health and Diseases*. Toim. A. Agrawal, R. Sutar & A. Jallapally. London: IntechOpen, s. 1–13.

Taikusydän: Tietopankki: Käsitteet (2022) (Verkkodokumentti) Viitattu 1.12.2022 <https://taikusydän.turkuamk.fi/tietopankki/kasitteet/>.

Thyrén, D., & Bojner Horwitz, E. (2022) [Lessons Used for Millennia Must Not Be Lost— Adding Values to Higher Educational Programs through Arts and Aesthetics: A Literature Study](#). *Advances in Historical Studies*, 11, s. 169–179.

Tieteen termipankki (1.12.2022): Kirjallisuudentutkimus: katharsis. (verkkodokumentti). Viitattu 1.12.2022 <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:katharsis>.

Tynys, Sami (2016) [Musiikkia mielisairaalassa” – Musiikin ja musiikkiterapian merkitys historiallisesta näkökulmasta Suomen psykiatrisissa sairaaloissa](#). *Musiikki* 1/2016, s. 63–91.

Wikoff, N. (2021) History of the field. Teoksessa *Core Curriculum for Arts in Health Professionals*. Toim. A. Algright & F. P. Carytsas. San Diego: National Organization of Arts in Healthcare (NOAH), s. 2–36.